

Марков Михайло,

професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ І ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ЗАСАД ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Процес реформування Конституції України має суперечливий характер. Однак ініціатори внесення змін до Основного Закону переймаються, переважно, питаннями розподілу владних повноважень, не торкаючись розділів Конституції України про права і свободи людини і громадянина. Водночас останні події, зокрема Євромайдан і протидія зовнішній агресії з боку РФ, ще раз засвідчили велику значимість громадянського суспільства як гаранта демократичних перетворень Української держави. Тому проблеми удосконалення нормативно-правового забезпечення громадянського суспільства, зокрема і його конституційних засад, мають безсумнівне теоретичне і практичне значення.

Термін «громадянське суспільство» безпосередньо у тексті чинного Основного Закону України відсутній. Але визнання пріоритетності прав людини, що є фундаментальною основою будь-якої моделі громадянського суспільства, сформульоване у положеннях ст. 3 Конституції України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність.

Необхідною передумовою для розвитку громадянського суспільства є реалізація положення ст. 4 Конституції України, згідно з якою носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Конституцією України гарантуються права і свободи людини і громадянина відповідно до загальноприйнятих принципів і норм міжнародного права. До них належать норми, за якими права і свободи людини є непорушними (ст. 21); конституційні принципи, що встановлюють рівність усіх громадян перед законом і забороняють будь-які форми обмежень прав громадян за ознаками соціальної, національної, мовної чи релігійної належності (ст. 24). Окремо слід вказати на конституційні положення, які регулюють питання власності (ст. 41); трудової підприємницької діяльності (ст. 42,43); соціального забезпечення, виховання, освіти, науки, духовної сфери і сім'ї (ст. 45, 46, 49,51, 53, 54).

Конституція України містить засади щодо самостійного і незалежного віддержави існування інститутів громадянського суспільства. Це стосується, зокрема, положень про те, що релігійні об'єднання відокремлені від держави (ст. 35); гарантується місцеве самоврядування (ст. 7), а його первинним суб'єктом визнається територіальна громада (ст.140); держава гарантує свободу діяльності громадських об'єднань (ст. 15).

Ст. 36 Конституції України закріпила право громадян на свободу об'єднання, гарантує добровільність та рівність перед законом таких об'єднань,

надає право політичним партіям на участь у виборах, а громадянам – на створення участі у діяльності професійних спілок. У ст.

37 Конституції України наводиться виключний перелік причин, за яких можуть бути заборонені утворення та діяльність політичних партій та громадських організацій, та зазначається, що така заборона здійснюється лише в судовому порядку. Основою для законодавчого врегулювання свободи мирних зборів в Україні є ст. 39 Конституції України, у якій подано вичерпний перелік підстав для обмеження реалізації цього права.

Серед вітчизняних експертів та правознавців простежується два основних концептуальних підходи до внесення змін до Основного Закону із вдосконалення конституційних засад громадянського суспільства. Відповідно до першого підходу варто присвятити окремий розділ конституційним засадам громадянського суспільства та формуванню його відносин із державою. Другий підхід пропонує обмежитися включенням до тексту Основного Закону нової статті, присвяченої громадянському суспільству, та внесенням змін і доповнень стосовно розширення прав організацій громадянського суспільства та їх членів до статей чинної Конституції України [2, с. 56].

Переважає думка, що виділення у структурі оновленого Основного Закону окремого розділу, спеціально присвяченого громадянському суспільству, є недоцільним. На користь застосування другого підходу свідчить також аналіз зарубіжного досвіду формування конституційних засад громадянського суспільства. Як у конституціях країн розвинутої демократії, так і в конституціях країн, які нещодавно стали на шлях демократичних перетворень, відсутні окремі розділи, присвячені громадянському суспільству. У конституціях більшості країн, як і в чинній Конституції України, норми, що мають засадничий характер для розвитку громадянського суспільства, містяться, переважно, у розділах, присвячених основним правам і свободам людини і громадянина.

Оскільки економічною основою громадянського суспільства є приватна власність і ринкова економіка, існує необхідність зафіксувати відповідні гарантії їх недоторканості на конституційному рівні. Відтак, правові гарантії приватної власності необхідно закріпити безпосередньо в тексті Основного Закону, вказавши, що недоторканність приватної власності та право її успадкування гарантуються Конституцією України, її законами та забезпечуються судовим захистом, що кожен має право охороняти свою власність усіма законними засобами.

Оскільки Основний Закон не може обмежувати права, які вже надані іншими законами, то у зв'язку з прийняттям Закону України «Про громадські об'єднання» необхідно відкоригувати ст. 36 Конституції України, тому що у нинішній редакції вона має дискримінаційний характер стосовно іноземців та осіб без громадянства. Необхідно замінити словосполучення «Громадяни України мають право на свободу об'єднання...» на таке: «Кожен має право на свободу об'єднання...» [3, с. 5].

У ст. 36 Конституції України з частини тексту «мають право на свободу об'єднання» у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту

своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів...» (п. 1) та «з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів...» (п. 3) необхідне вилучити слово «своїх», що надасть політичним партіям, громадським організаціям і професійним спілкам конституційне право захищати інтереси не лише своїх членів, а й усіх інших осіб.

З метою приведення Конституції України у відповідність до міжнародних стандартів у галузі колективних політичних прав і свобод конституційне право на мирні зібрання слід закріпити не лише за громадянами України, а й за всіма особами, що перебувають в Україні на законних підставах. Для цього необхідно у тексті ч. 1 ст. 39 Конституції України до слова «громадяни» додати словосполучення «та особи, що перебувають в Україні на законних підставах». Відтак, можливо викласти її у такій редакції: «Громадяни та особи, що перебувають в Україні на законних підставах, мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування».

Отже, у чинній редакції Конституції України закріплено конституційні засади, необхідні для функціонування громадянського суспільства відповідно до загально визнаних міжнародно-правових актів. Позитивне значення для зміцнення конституційних засад громадянського суспільства в Україні може мати включення до розділу I «Загальні засади» Основного Закону окремої статті про державне сприяння розвитку громадянського суспільства та основні принципи формування відносин між державою і громадянським суспільством. У зв'язку з оновленням законодавства та необхідністю виконання Україною міжнародних зобов'язань існує потреба у внесенні конкретних змін до інших статей і положень Конституції України стосовно:

- введення конституційних гарантій недоторканості приватної власності як економічної основи громадянського суспільства;
- надання права на об'єднання не лише громадянам України, а й громадянам інших країн та особам без громадянства (ст. 36);
- надання права громадським об'єднанням захищати інтереси не лише своїх членів (ст. 36);
- надання права на мирні зібрання не лише громадянам України, а й усім особам, що перебувають в Україні на законних підставах (ст. 39).

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: [http:// zakon1.rada.gov.ua](http://zakon1.rada.gov.ua).
2. Пушкіна О. Інститути громадянського суспільства і захист прав людини в Україні. *Право України*. 2010. № 7. С. 51-58.
3. Телешун С. Нові українські політичні реалії і процес формування засад громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2018. № 1. С. 3-8.